

Вісник Донецького національного університету

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ЗАСНОВАНИЙ У 1997 РОЦІ

Серія Б. Гуманітарні науки

№2/2011

З М І С Т

Філологія

- Пуніна О. В. «Романізована біографія» в системі художніх методів: українська літературно-побутова модель 7
- Сиротенко В. П. Про сміх гумористичний, сатиричний і не тільки: деякі міркування з приводу категорій комічного 21
- Баліна К. Н. Дискурс карпатського міфу в есеїстиці Ю. Андруховича 27
- Першина К. В. Антропоніми як компонент ідеонімних структур у російській мові 32
- Кравченко Е. О. «Шляхи» та функції безіменності в художньому тексті 38
- Шумаріна Т. Ф., Мурадян І. В. Конфронтативна варіативність антропонімічних конотацій 56
- Інь Че. Астропоетонім *Земля* у циклі повістей братів Стругацьких «Полдень, XXII век» 61
- Ситар Г. В. Статус синтаксичних фразеологізмів у системі фразеологічних одиниць 66
- Балко М. В. Слабке керування, прилягання, вільне поєднання: основні підходи до розмежування понять 74
- Курмакаєва Н. П. Про функціональний статус словоформ із «пониженим синтаксичним рангом» у позиційному складі безособових речень 81
- Гірняк С. П. Утвердження статусу української мови в Галичині кінця XIX – початку XX століть: суспільно-історичний контекст 87
- Ярошенко Н. О. Концепт «долг» ‘обов’язок’ за даними «Національного корпусу російської мови» 95
- Петров О. В. Морфемно-дериваційна характеристика лексико-семантичної групи «знищення живого об’єкта» 109
- Дубкова Ю. С. Композити і сполучення слів з компонентами *авіа-, аеро- і повітро-* як вихідна база для аббревіатур російської мови 119
- Мохосоева М. М. Топологічна структура ядерних лексем тематичної групи смаку (на матеріалі англійської, української і німецької мов) 125
- Абкеримова Е. Б. Внутрішлівна семна комбінаторика в дієслівному слові (на матеріалі українського дієслова *гризти*) 136

Сембірцева В. П. Взаємодія внутрішньої і міжсловної деривації на тлі стійких порівнянь російської мови	139
Сейтаблаєва Е. А. Принципи побудови метафоричних моделей у сатиричному тексті (на прикладі оповідання «Чортове колесо» А. Аверченка)	146
Короглу Л. А. Проблеми мови в газеті «Терджіман»	152
Дроздов О. В. Акролект, мезолект, базілект як три типи мовлення карибського варіанту англійської мови	156

Історія

Литвиненко Р. О. Металовиробництво племен Дніпро-Донської бабинської культури	164
Задунайський В. В. Останнє переселення азовських «козаків-охотників» на Кубань в 1865-1866 рр.: людський вимір	176
Шабельніков В. І. Деякі питання національно-державного будівництва серед національних меншин України у 1920-х рр.	182
Гветадзе І. Г. Внесок єврейських благодійників і меценатів в розвиток соціально-гуманітарної інфраструктури Півдня України	186
Максименко Є. В. Сучасна міська геральдика Донецької області	192
Гедьо А. В., Васик О. В. Метричні книги як джерело з генеалогії	197
Лебідь І. Г. Співробітництво Російської Федерації та Європейського Союзу в галузі космосу як гарантія міжнародної безпеки	206
Бредіхин А. В., Ложечкін В. С. Законотворча діяльність Комітету європейської інтеграції Республіки Польща в 1996-2004 рр.	214
Лягуша А. О., Бредіхин А. В. Шлях Чеської Республіки до ЄС: Вишеградський вимір	220

Філософія

Волошин В. В. Релігійне знання: pro et contra	228
Ємельянова Н. М. Таємниця трансцендентного у містичній філософії	237
Родигін К. М. Соціокультурні суперечності феномена алхімії в рефлексії Джеффри Чосера	245
Алексейчук І. С., Шелехов Є. О. Феномен благочинства та його прояви у політичному житті суспільства	256
Кузь О. М. «Соціальне суспільство»: спроба концептуалізації	263
Додонова В. І. Соціосинергетика як провідна тенденція розвитку соціальної раціональності постнекласичного типу	272
Рагозін М. П. Іммануїл Кант і класичний університет	278
Єшина В. В., Отіна А. Є. Концепт Дому в православній культурі	286
Рагозіна Т. Е. «Форма перетворена» як універсальна форма розвитку історії	295
Євтушенко О. М. Онтологічно-функціональний статус гри в концепціях Йогана Гейзінги та Жана Бодріяра	301
Павлюк Н. В. Поетонімі міфологічного і біблійного походження як засіб локалізації (просторової та темпоральної) і когезії.	308

Некролог

Пам'яті Тронька Петра Тимофійовича	314
------------------------------------	-----

І С Т О Р І Я

УДК 902 (4)

МЕТАЛОВИРОБНИЦТВО ПЛЕМЕН ДНІПРО-ДОНСЬКОЇ
БАБІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Р. О. Литвиненко

Реферат. Статтю присвячено металовиробничій діяльності носіїв Дніпро-Донської бабинської культури заключного періоду середнього бронзового віку. Розглянуто проблеми сировинної бази, проблеми експлуатації мідних покладів Бахмутсько-Торецької улоговини, склад бабинського металокомплексу, насиченість металевим реманентом поховального приданого, визначено особливості локалізації металевих знахідок в межах культурної області Бабине. Виявлено зв'язок бабинської культурогенези з Донецьким осередком металовиробництва.

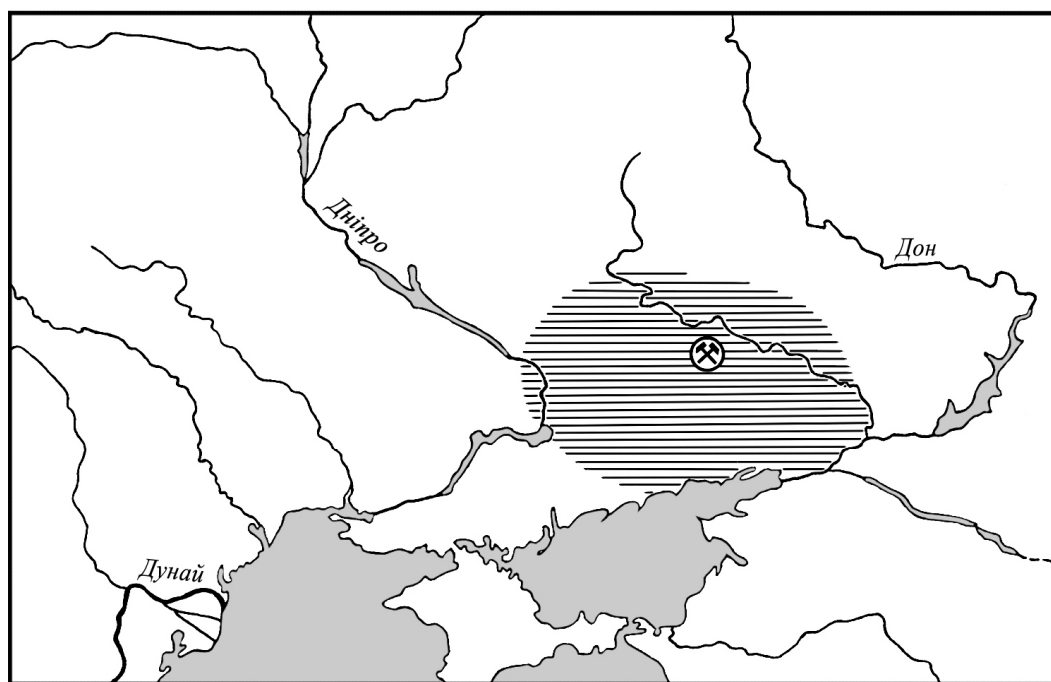
Ключові слова: середній бронзовий вік, Дніпро-Донська бабинська культура, мідні копальні, поховання, скарби, металовиробництво, культурогенез.

Вступ. Металовиробництво і металокомплекс носіїв бабинських культурних традицій є, відповідно, однією з найменш вивчених сфер господарської діяльності та матеріальної культури. Певною мірою така ситуація зумовлена характером джерельної бази: з одного боку, надто слабкою дослідженістю поселень, з другого – браком металевих виробів у похованнях, а з третього – також проблематичністю культурної атрибуції скарбів. Неприятливим чинником можна вважати й донедавна незадовільний рівень вивченості самого археологічного утворення Бабине, який обмежувався лише двома спеціалізованими вузько регіональними кандидатськими дисертаціями, списком статей і тематичних розділів у колективних монографіях. За таких умов історіографія виділеної нами проблеми є доволі обмеженою і стосується переважно характеристики непрезентабельного металокомплексу і окремих питань металообробки [1-8]. Вихід на якісно новий рівень досліджень та узагальнень щодо археологічного феномену Бабине [9] дозволяє з цих позицій підійти й до проблем металовиробництва, залучаючи до їхнього розв'язання майже весь наявний корпус джерел і даних. У статті, що пропонується увазі читача, висвітлюються металовиробництво лише Дніпро-Донської бабинської культури (ДДБК), яка входила до складу культурного кола Бабине, займаючи його східний ареал.

Проблема сировинної бази й гірничо-металургійної справи ДДБК. Оцінка науковцями сировинних джерел і рівня розвитку металургії у бабинської людності є доволі неоднозначною. Так, на думку С. Н. Братченка, «попри порівняльну малочисельність знахідок бронзових знарядь, <...> не викликає сумніву розвинена металургія» у носіїв бабинської культури (культури багатоваликаної кераміки – КБВК/КБК) [2, с. 455]. Здається, вперше порушив питання щодо сировини для металовиробництва бабинської культури Східної України І. О. Післарій: «У середовищі досліджуваної культури набула розвитку гірнична справа та пов'язані з нею обробка каменю й металів. Знахідки кераміки КБВК навколо давніх мідних розробок Бахмутської улоговини вказує на існування у племен КБВК гірничої справи» [6, с. 11]. Але такі аргументи, вочевидь, були недостатньо переконливими, про що свідчить зауваження з цього приводу І. Ф. Ковальнової: «Припущення І.О. Післарія щодо розвитку гірничої справи та обробки металів у Донецькому басейні, яке спирається на знахідки кераміки багатоваликаної орнаменталізації біля давніх розробок <...>, не знаходить підтвердження у

хімізмі металу КБК, який представлено винятково АS-бронзами. Металообробка КБК була спадщиною катакомбного періоду і продовжувала його традиції, як за типологією, так і стосовно джерел сировини» (переклад мій – *Р. Л.*) [4, с. 208]. Такої ж думки дотримується і С. С. Березанська, яка вважає, «що головним постачальником металу <...> в період побутування на теренах України КБК, як і раніше залишається Кавказ. Про це свідчать типологічний та хімічний аналізи бронзових сокир Рибаківського та Колонтаївського скарбів і підтверджується тим, що серед найближчих аналогів металевим виробам КБК – речі Костромського скарбу, могильників Рутха і Фаскау» (переклад мій – *Р. Л.*) [1, с. 38].

Натомість, як свого часу доречно зауважила Л. А. Черних [7, с. 18–19], висновок щодо кавказького походження металу та металургійної сировини у степових племен, який ґрунтується на визначенні типу сплаву – за наявністю Аs-бронз, не є беззастережним, на що досить прозоро натякає комплекс фактів та обставин: **а)** зростання кількості виробів з Аs-бронз разом зі скороченням варіативного розбігу концентрації миш'яку протягом середньої бронзи; **б)** понижений вміст миш'яку в степових бронзах [10, с. 24–27, 30; 11, с. 44–47; 12, с. 138–139; 13, с. 91–92; 14, с. 91–92]; **в)** наявність родовищ міді та металів, що використовували для лігатури, зокрема миш'яку та сурми, в металогенічних зонах Надчорномор'я [13, с. 24–25; 15, с. 111–112]; **г)** тяжіння знахідок металу та виробничого начиння (у складі поховального реманенту) до міднорудних районів, зокрема Донбасу [3, с. 84–87; 16, с. 55–85; 17, с. 18; 18; 19; 20, с. 23–24; 8, с. 119–120; 21; та ін.], де відомо сліди інтенсивної розробки копалинь від доби пізньої бронзи [13; 14; 22–30].

УМОВНІ ПОЗНАЧКИ:

- первинне вогнище бабинської культуригенези (період ІА ДДБК)

- мідні копальні Бахмутської улоговини

Рис. 1 – Мідні копальні бронзового віку в області первинного вогнища бабинської культуригенези

Також не може сприйматися за аксіому морфологічна тотожність металевих виробів Степу і Кавказу, на чому вже наголошувалося [31, с. 12–13], оскільки, по-перше, типологічні стереотипи є показовими для великих регіонів Циркумпонтійської металургійної провінції [32], а по-друге, предметні дослідження окремих категорій знарядь дозволили виявити в межах стереотипів локальні особливості, зокрема для північнопричорноморських виробів [10, с. 27–30; 11, с. 47–48; 33, с. 29–32]. Саме поширеність подібних кавказьким металевих виробів у межах всієї катакомбної області, за умов доведеності їхнього місцевого виробництва, дозволила висунути пропозицію називати ці типи «катакомбно-північнокавказькими» [16, с. 97].

В межах культурної області Бабіне (степ-лісостеп між Нижньою Волгою і Прутом) наразі відомо лише один осередок міднорудних родовищ, який достеменно розроблявся за доби бронзи – Бахмутсько-Торецька улоговина. Причому знаходяться ці поклади майже в центрі ареалу ДДБК (рис. 1). Попри таку показову локалізацію, проблема експлуатації цих родовищ бабинськими племенами досі залишається не розв'язаною. Справа в тім, що прямих достеменних свідчень розробки відомих Бахмутських копалень у передзрубний час досі не маємо. Є лише дотичні факти, які доволі прозоро натякають на знайомство бабинської людності з цими міднорудними покладами, зокрема неодноразові знахідки бабинської кераміки на і навколо родовищ Пилипчатине, Картамиш (Червоне озеро-III) [6, с. 11; 13, с. 81; 14, с. 83; 30, с. 104; 34, с. 131, 140, 145, табл. 3; 35, с. 98; 36, S. 51]. Дослідниками неодноразово висловлювалася думка щодо пояснення недоступності свідчень експлуатації мідистих пісковиків за доби середньої бронзи, які, скоріш за все, були знищені масштабними пізнішими розробками часів зрубної культури, або приховані під ними. У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує факт виявлення багатоваликової кераміки на техногенній ділянці копальні Червоне озеро-I [37, с. 35; 38, с. 50, табл. 1], що його можна розцінювати в якості першого з розшукуваних нами свідчень участі бабинського населення в розробці Бахмутських родовивалень.

Металообробка і оцінка металокомплексу ДДБК. З огляду на незадовільний рівень дослідженості бабинських поселень, а також проблематичність культурної атрибуції скарбів, звернемося у пошуку інформації щодо металообробки в середовищі ДДБК до численних і добре досліджених курганних могильників, масив яких сьогодні оцінюється до 1200 поховань. На жаль, бабинська поховальна парадигма, хоча й зберегла катакомбну традицію супроводу окремих небіжчиків виробничим реманентом (т. зв. поховання «ремесників»), натомість питома вага таких захоронень у ДДБК є значно нижчою за катакомбні показники, а їхня професійна спеціалізація обмежена лише наборами стрілоробів і, можливо, теслярів [39]. Відтак серед бабинських поховань майже відсутні такі, що були б подібними до яскравих захоронень «ковалів-ливарників» катакомбної культурної області. Виділимо лише одиничний комплекс, нечисленний реманент якого (гранітний товчач і керамічна ливачка?) можна більш-менш впевнено пов'язати з металовиробництвом: Копані-II 1/1 [40, с. 68, рис. 50, 2–4].

Поховальне придане ДДБК містило вироби з металу (76 захоронень – 6,46 % від загального масиву). Порівняно нечисленний металокомплекс ДДБК включає мідно-бронзові вироби, що за функціональним призначенням репрезентують знаряддя праці, зброю і прикраси. Серед категорій назвемо: сокири-тесла, ножі-кинджали, шила-швайки, дротяні скріпи та прошивки дерев'яних посудин та інших предметів, шийні гривни, скроневі кільця-підвіски, окуляроподібні підвіски, бляшані рурки та спіральні пронизки, намистини (рис. 2, 5-; 3) [41, с. 119–120].

З основного ареалу ДДБК і зон її інфільтрації походить декілька скарбів бронзових виробів, які нерідко залучаються до бабинської культури або більш застережливо відносяться до пізньокатакомбно-бабинського часу: Колонтаївський, Олександрівський, Скакун [2, с. 454; 42, с. 27]. За аналогією, відповідною культурно-

хронологічною атрибуцією наділяють також і серії випадкових знахідок (втульчасті сокири й тесла-сокири *костромського типу*), що походять з теренів Надчорномор'я. Натомість проблематичність культурної атрибуції подібних знахідок змушує нас вельми обережно долучати їх до характеристики й оцінки культур бабинського кола загалом і ДДБК зокрема.

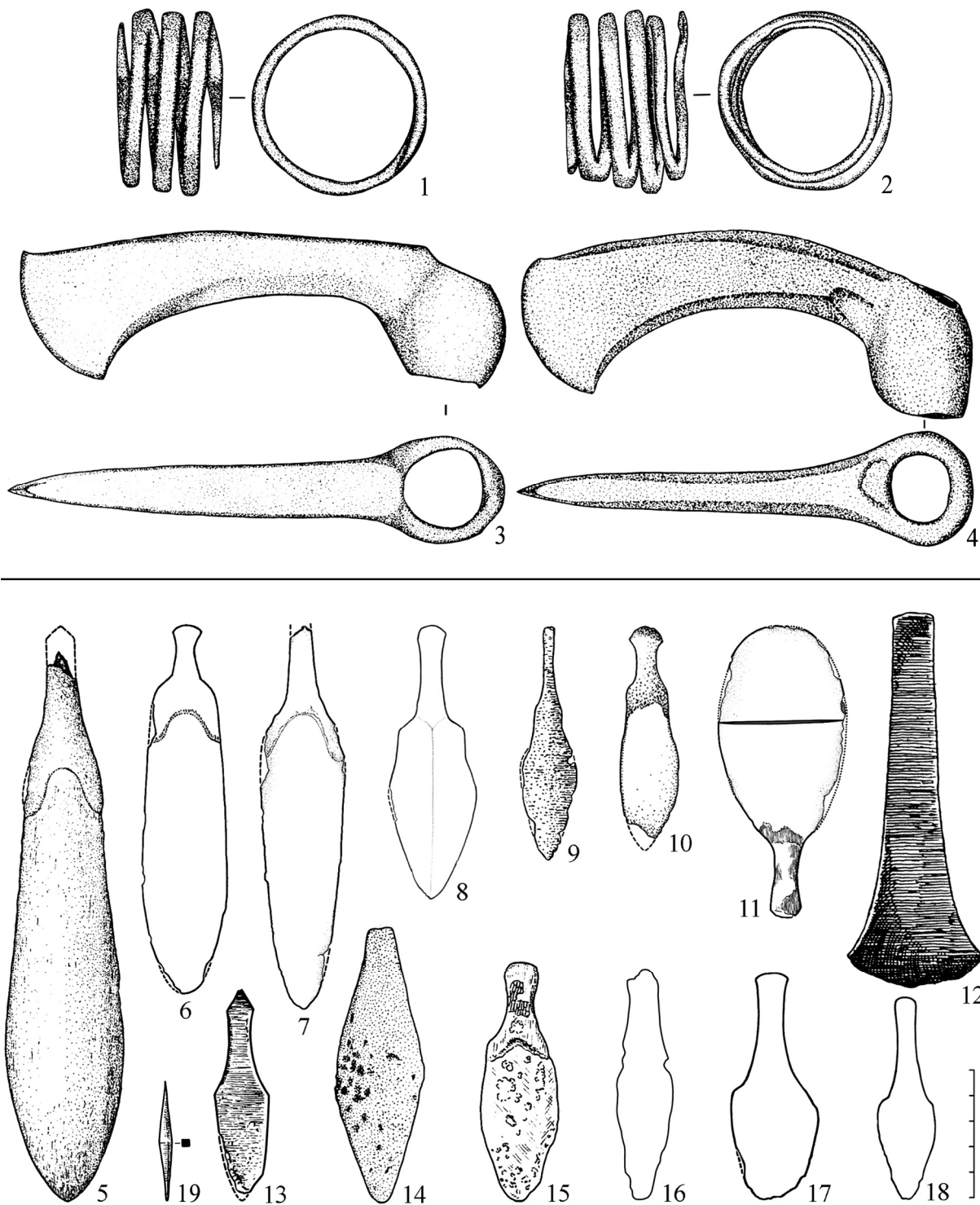

Рис. 2 – Металокомплекс Дніпро-Донської бабинської культури:
 1-4 – Олександрівський скарб; 5-19 – ножі, тесла-сокира і швайка з поховань

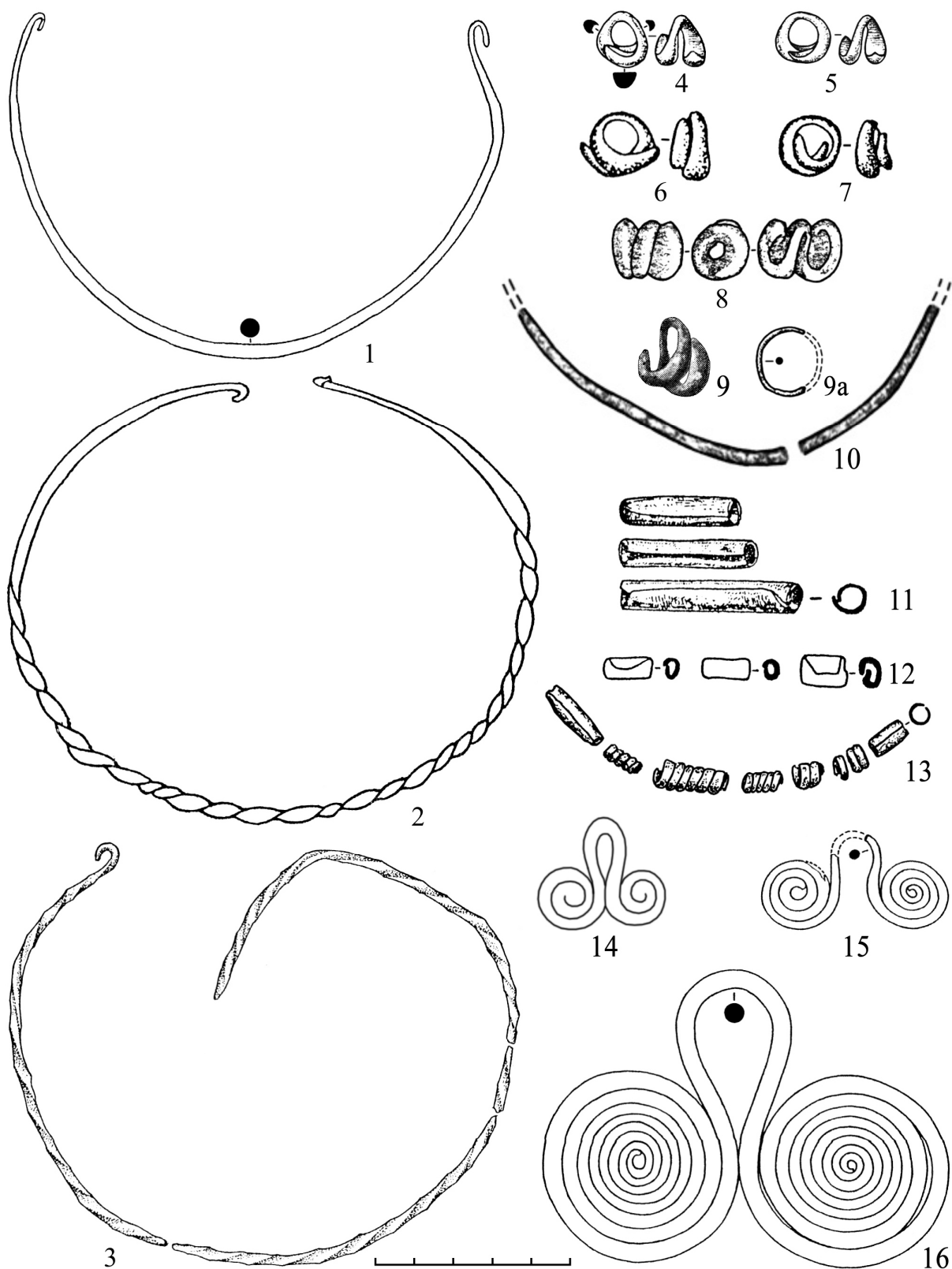

Рис. 3 – Мідно-бронзові прикраси з поховань Дніпро-Донської бабинської культури:
 1-3, 10 – шийні гривни; 4-9а – скроневі кільця-підвіски; 11-13 – бляшані рурки та
 спіральні пронизки; 14-16 – окуляроподібні підвіски

Навіть, якщо погодитись з думкою тих дослідників, які вважають вироби костромського типу скоріш належними до бабинської культури [1, с. 27–28; 8, с. 210–

211, 217–218, табл. 8; 42, с. 27; 43, с. 144–145], до чого ми теж схилиємося, то переконливо ув'язати ці знахідки з певними локальними групами Бабине видається доволі важко. Лише археологічний контекст Олександрівського скарбу з Присамар'я (в кургані з похованням ДДБК) [44, с. 9, рис. 1] дозволяє приписувати йому відповідну культурну атрибуцію. Ця обставина надала авторові певні, хоча й не беззаперечні, підстави долучити знахідки Олександрівського скарбу до металокомплексу ДДБК: втульчасті сокири костромського типу і спіральні (пружинні) браслети (рис. 2, 1–4).

Матеріали поселень не розширюють асортимент металевих виробів ДДБК, кількісно поповнюючи лише список відомих категорій, головним чином шил-швайок.

Типологічна оцінка металокомплексу ДДБК призводить до висновку щодо відсутності в ньому чітко виражених власне бабинських культурно-діагностичних стандартів, а водночас дозволяє виділяти в його складі вироби, що демонструють різні культурні стереотипи. Частина з них зберігає успадковані від передуючого культурного горизонту катакомбні традиції, інші – запозичені від Абашева, треті – принесені культурогенеруючими імпульсами з Північного Кавказу (культура Гінчі – Чечня й гірський Дагестан) і постшнурового середовища Карпато-Подунав'я (рис. 4) [2, с. 454–455; 5, с. 40–44; 7; 45, с. 59–61].

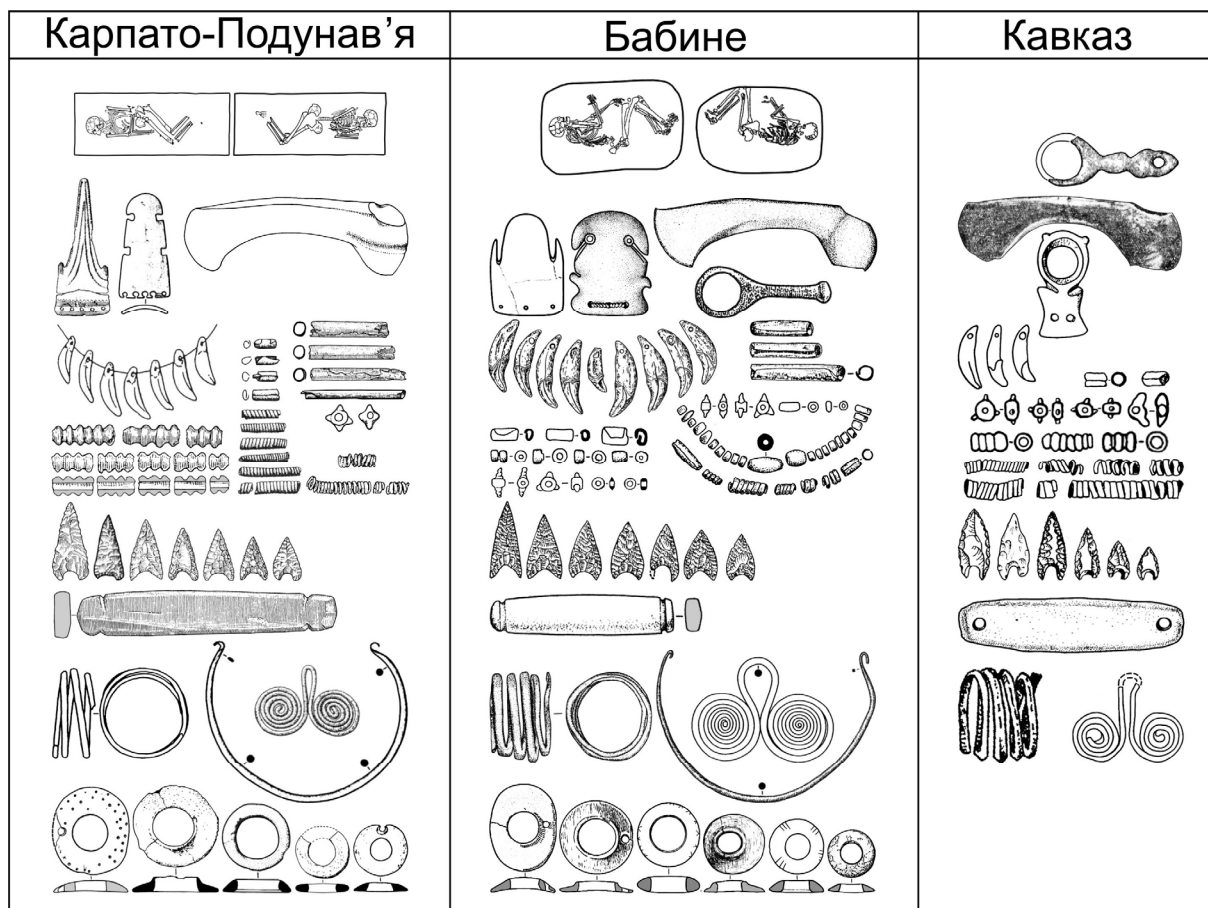

Рис. 4 – Паралелі в матеріальному комплексі й поховальному обряді Дніпро-Донської бабинської культури з культурами Карпато-Подунав'я та Кавказу

Теренове поширення металевих виробів у ареалі Бабине. Згадувані вище висновки щодо поміченого дослідниками тяжіння до Донецьких мідних родовищ масивів пам'яток доби бронзи, зокрема поховань з металевими знаряддями та виробничим реманентом металургійного циклу, ґрунтуються переважно на яскравих матеріалах

катакомбної культури, тобто передбабинського часу. Втім і вони задіяні вибірково, бо автори зазвичай залучають до аналізу комплекси з найбільш показовим металомістким вентарем (сокири, тесла, долота, ножі, гаки), залишаючи поза увагою так званий масовий матеріал – дрібні металеві вироби (стрижні-швайки, штрикала, скріпи-прошивки, платівки-обійми, різноманітні прикраси тощо). Натомість цей фоновий матеріал є не менш важливим як для перевірки базових висновків щодо металовиробництва, так і аналітичної роботи за іншими напрямками. Стосовно зрубної культури України (післябабинський час), для якої існують достеменні свідчення розробки й самих мідних копалень Бахмутської улоговини, робота по виявленню ознак металовиробничої діяльності проведена лише для побутових і поховальних пам'яток Донбасу [13; 14; 46–49]. Адекватно оцінити отримані результати можна лише на ширшому тлі, яке наразі відсутнє. Маємо на увазі збори, систематизацію та картографію свідчень металовиробництва, що походять зі зрубних поселень та могильників щонайменше всієї Лівобережної України, а можливо й Донщини включно. У всякому разі тут вимальовується реальна дослідницька перспектива навіть у межах існуючої джерельної бази.

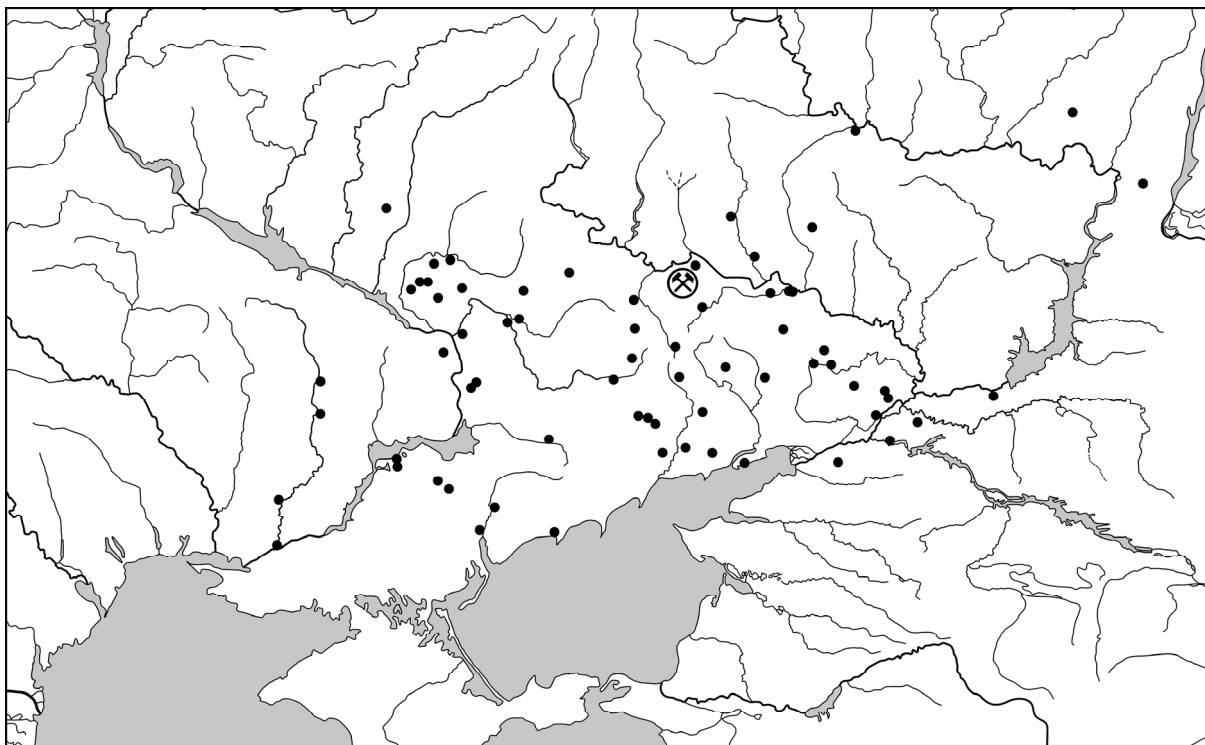

Рис. 5 – Поширення металевих виробів у Дніпро-Донській бабинській культурі (за матеріалами могильників)

Задля виявлення тенденцій поширення металевих виробів у ареалі ДДБК було нанесено на мапу пам'ятки (кожен пункт відповідає окремому могильнику), в яких відкрито бабинські поховання з металевим реманентом. Отримані результати виявили досить наочну тенденцію (рис. 5): переважна більшість (85 %) комплексів з мідно-бронзовими виробами зосереджена в регіоні між Азовським морем, Дніпром і Сіверським Дінцем. Ця ситуація є ще більш показовою у випадку картографування пам'яток всієї культурної області Бабине [41, с. 120–121].

Виявлені особливості локалізації металу в пам'ятках культурної області Бабине, з огляду на рівень дослідженості самого феномену, навряд чи випадкова і, безумовно, потребують пояснення.

По-перше, є очевидним, що основний масив металокомплексу зосереджується у Дніпро-Донській культурі (ДДБК), тяжіючи до Дніпро-Донецького межиріччя. Цей стійкий зв'язок підтверджується не лише географією знахідок. Справа в тім, що серед рідкісних поховань з металом західніше Дніпра, частина репрезентує не місцеву Дніпро-Прутську бабинську культуру (ДПБК), а Дніпро-Донську (ДПБК) і пов'язуються нами з мігрантами, які просунулися сюди з Лівобережної Наддніпряни наприкінці раннього етапу (ІБ).

По-друге, показовим і симптоматичним є те, що майже у центрі дніпро-донецького скупчення бабинських пам'яток з металом знаходиться зона мідних рудовиявлень Бахмутської та Кальміус-Торецької улоговин (рис. 5) з копальнями пізньобронзового віку. Відтак, ДДБК певною мірою повторює згадувану вище ситуацію катакомбного періоду з концентрацією навколо цих мідних родовищ поховань ковалів-ливарників, а також з високою насиченістю катакомбних могильників цього регіону металевим реманентом. Таким чином, виявлена картографією приуроченість знахідок катакомбного і бабинського металу до міднорудних покладів Донеччини нехай дотично, натомість доволі прозоро натякає на розробку тамтешніх копалин ще за доби середньої бронзи.

По-третє, останній висновок підтверджується також відповідним паралелізмом, що демонструє зрубна культура Доно-Донецького регіону. Справа в тім, що зона бахмутських мідних копалень, які достеменно розроблялися кланами рудознавців у пізньому бронзовому віці, та суміжні райони Донецького кряжу є областю найбільшої концентрації металевих виробів у складі поховального приданого зрубних могильників Доно-Донецького регіону та Лівобережної України [49, с. 19]. Крім того, лише тут трапляються поховання зрубної культури, обрядово-інвентарний комплекс яких засвідчує зв'язок небіжчиків зі сферою металовиробництва: складені з зеленого мідяного пісковика кам'яні скрині, руда та характерні кам'яні знаряддя у складі приданого [14, с. 82; 49, с. 19–20]. Іншими словами, поховальні пам'ятки катакомбної, бабинської та зрубної культур в зоні Бахмутської улоговини та суміжних районах демонструють спільні риси: високу насиченість мідно-бронзовими виробами та наявність інших ознак причетності небіжчиків до сфери металовиробництва, або до колективів що її практикували. Все це дає підстави очікувати на відкриття прямих свідчень розробки мідних родовищ Донеччини катакомбною і бабинською людністю, як то ми маємо стосовно місцевої зрубної культури.

По-четверте, як нами неодноразово наголошувалося [45, с. 62–63, рис. 5; 50, с. 112], наявність у первинному осередку ДДБК, а за великим рахунком у первинному вогнищі всієї культурної області Бабине, міднорудних покладів Бахмутської та Кальміус-Торецької улоговин видається фактом невинним. Адже добре відомо, що в різні періоди палеометалевої доби визначальну роль в культурно-історичних процесах відігравали регіони, приурочені до більш-менш масштабних зон (осередків) металургії та металообробки. Цим чинником зумовлено і симптоматичний зв'язок культурогенуючих осередків енеоліту-бронзового віку з металовиробничими центрами Євразії – алтайським, уральським, анатолійським, кавказьким, карпато-балканським, альпійським, піренейським [51; 52; 53, с. 268–270; та ін.]. Відтак існування Донецького металовиробничого центру доби бронзи має розцінюватися як один з найважливіших чинників бабинської культурогенези.

Висновки. Археологічні джерела понад чотиритисячолітньої давнини дозволяють певною мірою висвітлити розвиток одного з визначальних напрямків господарської діяльності давньоіранських скотарських племен, що їх ототожнюють з носіями бабинської культурної традиції, – металовиробництва. Існує чимало дотичних і деякі прямі свідчення експлуатації бабинською людністю мідних родовищ Донецького кряжу. Натомість наразі бракує матеріалів, які б дозволяли судити про характер і рівень роз-

витку в них металургійної справи. Характеристика металообробки ґрунтується переважно на аналізі бабинського металокомплексу, що включає до свого складу мідно-бронзову зброю, знаряддя праці та нечисленний, але показовий гарнітур прикрас. Серед цих виробів доволі впевнено виділяються типологічні стереотипи, що характеризують місцеву генетично-передуючу традицію (катакомбну), можливі впливи північно-східних сусідів (Абашеве), а також виразні зовнішні запозичення, витоки яких сягають, з одного боку, епішнурового культурного середовища Карпато-Подунав'я, а з іншого – північнокавказького (Гінчи). Можна стверджувати, що процес бабинської культурогенези знаходився у безпосередньому зв'язку з Донецьким осередком металовиробництва, який характеризує, перш за все, Дніпро-Донську бабинську культуру.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена анализу металлопроизводственной деятельности носителей Днепр-Донской бабинской культуры заключительного периода среднего бронзового века. Рассмотрены проблемы сырьевой базы, проблемы эксплуатации медных руд Бахмутско-Торецкой котловины, состав бабинского металлокомплекса, насыщенность металлическим инвентарем погребального приданного, определены особенности локализации медно-бронзовых находок в пределах культурной области Бабино. Выявлено связь бабинского культурогенеза с Донецким очагом металлопроизводства.

Ключевые слова: средний бронзовый век, Днепр-Донская бабинская культура, медные рудники, погребения, клады, металлопроизводство, культурогенез.

SUMMARY

Article is devoted to the analysis metallurgical and metalcutting manufactures of tribes of Dnepr-Don Babyne culture of the final period of Middle Bronze Age. Problems of a raw-material base, of operation of copper ores Bakhmut-Toretz hollow, a structure of Babyne's metal arsenal, a saturation metal products of funeral stock are considered, features of localization of Copper-Bronze finds within the limits of Babyne cultural circle are certain. It is revealed connection between Cultural genesis of Babyne and the Donetsk center of metallurgy and metal working.

Keywords: Middle Bronze Age, Dnieper-Don Babyne culture, copper mines, burials, treasures, metallurgy and metal working, Cultural genesis.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Березанская С. С. Культура многоваликовой керамики / С. С. Березанская // Культуры эпохи бронзы на территории Украины. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 5–43.
2. Братченко С. Н. Культура многоваликовой керамики / С. Н. Братченко // Археология Украинской ССР: В 3 т. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 1. – С. 451–458.
3. Братченко С.Н. Соотношение каменной и бронзовой индустрий в энеолите и бронзовом веке / С. Н. Братченко // Донские древности. – Вып. 4. – Азов, 1995. – С. 79–92.
4. Ковалева И. Ф. История населения пограничья лесостепи и степи Левобережного Поднепровья в позднем энеолите – бронзовом веке: дис. ... д-ра ист. наук. – Днепропетровск, 1987. – НА ІА НАНУ. – Ф. 12. – Оп. 2. – № 653. – Т. I. – 609 с.; Т. II. – 161 с.
5. Литвиненко Р. О. Поховання культурного кола Бабине з металевими ножами / Р. О. Литвиненко // ДАЗ. – Вип. 12. – Донецьк: Вид-во Дон. ун-ту, 2006. – С. 32–61.
6. Писларий И. А. Культура многоваликовой керамики Восточной Украины: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.06 «Археология» / И. А. Писларий. – М., 1983. – 22 с.
7. Черных Л. А. Проблемы изучения медно-бронзового производства культуры многоваликовой керамики / Л. А. Черных // Эпоха бронзы Доно-Донецкого региона: матер. украинско-российского полевого археологического семинара. – Луганск, 1995. – С. 15–16.

8. Черных Л. А. Проблемы изучения первобытного ремесла в археологии (социально-исторический аспект): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.04 / Ин-т археол. НАНУ. – К., 1997. – 608 с. – НА ІА НАНУ. – Ф. 12. – Оп. 2. – № 776.
9. Литвиненко Р. О. Культурне коло Бабине (за матеріалами поховальних пам'яток): автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.04 / Ін-т археол. НАНУ. – К., 2009. – 32 с.
10. Кореневский С. Н. О металлических топорах Северного Причерноморья, Среднего и Нижнего Поволжья эпохи средней бронзы / С. Н. Кореневский // СА. – 1976. – № 4. – С. 16–31.
11. Кореневский С. Н. О металлических ножах ямной, полтавкинской и катакомбной культур / С. Н. Кореневский // СА. – 1978. – № 2. – С. 33–48.
12. Ольговский С. Я. О цветной металлообработке у племен ямной культуры / С. Я. Ольговский // Новые памятники ямной культуры степной зоны Украины. – К.: Наук. думка, 1988. – С. 135–140.
13. Татаринев С. И. Древний металл Восточной Украины. Очерки реконструкции горного дела, металлургии и металлообработки в эпоху бронзы / С. И. Татаринев. – Артемовск, 1993. – 153 с.
14. Татаринев С. И. Древние горняки-металлурги Донбасса / С. И. Татаринев. – Артемовск, 2003. – 136 с.
15. Ключко В. И. Металлургическое производство в энеолите – бронзовом веке / В. И. Ключко // Ремесло эпохи энеолита-бронзы на Украине. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 96–132.
16. Братченко С. Н. Рідкісні бронзові знаряддя з катакомб Сіверськодонецчини та Донщини III тис. до н.е. / С.Н. Братченко, С. М. Санжаров. – Луганськ: Вид-во СНУ, 2001. – 108 с.
17. Кубышев А. И. Центры металлообрабатывающего производства Азово-Черноморской зоны (к постановке проблемы) / А. И. Кубышев, А. Л. Нечитайло // Катакомбные культуры Северного Причерноморья. Источники, проблемы исследования. – К., 1991. – С. 6–21.
18. Нечитайло А. Л. К вопросу о роли Донбасса в развитии металлургии эпохи бронзы / А. Л. Нечитайло // Актуальные проблемы охраны и исследований археологических памятников в Центральном Донбассе: тез. докл. обл. научно-практич. конф. – Перевальск, 1988. – С. 15–17;
19. Нечитайло А. Л. К характеристике горно-металлургического производства Донбасса (эпоха средней бронзы) / А. Л. Нечитайло // Исторические и футурологические аспекты развития горного дела. – Алчевск: Изд-во Дон ГТУ, 2005. – С. 113–124.
20. Татаринев С. И. Голоса тысячелетий. Очерки археологии Бахмутского края / [С. И. Татаринев, В. А. Посредников, В. В. Афанасьева, С. В. Федяев]. – Артемовск, 2001. – 76 с.
21. Черных Л. А. О возможности использования медно-рудных источников Донбасса в период энеолита, ранней и средней бронзы / Л. А. Черных // ПГА: матеріали II-го міжнар. Картамиського польового археолог. семінару. – Алчевськ: Вид-во Дон ДТУ, 2005. – С. 293–306.
22. Бровендер Ю. М. Картамиський комплекс гірничо-металургійних пам'яток в Центральному Донбасі / Ю. М. Бровендер, В. В. Отрощенко, А. Д. Пряхін // Археологія. – 2010. – № 2. – С. 87–101.
23. ПГА: матеріали I-го Картамиського польового археологічного семінару. – Алчевськ: Вид-во ДГМІ, 2003. – 109 с.
24. ПГА: матеріали II-го Картамиського польового археологічного семінару. – Алчевськ: Вид-во ДГМІ, 2005. – 335 с.
25. ПГА: матеріали III-го Картамиського польового археологічного семінару. – Алчевськ: Вид-во ДГМІ, 2006. – 52 с.

26. ПГА: матеріали V-го Картамиського польового археологічного семінару. – Алчевськ: Вид-во ДГМІ, 2007. – 100 с.
27. ПГА: матеріали VI-го Картамиського польового археологічного семінару. – Алчевськ: Вид-во ДГМІ, 2007. – 95 с.
28. ПГА: матеріали VII-го Картамиського польового археологічного семінару. – Алчевськ: Вид-во ДГМІ, 2009. – 133 с.
29. ПГА: матеріали VIII-го Картамиського польового археологічного семінару. – Алчевськ: Вид-во ДГМІ, 2011. – 186 с.
30. Пряхин А. Д. Некоторые результаты исследований украинско-российской экспедиции на Картамышском рудопроявлении Луганской области Украины / [А. Д. Пряхин, В. В. Отрощенко, А. С. Саврасов, Ю. М. Бровендер] // АВЛ. – Вып. 17: Доно-Донецкий регион в эпоху бронзы. – Воронеж: Изд-во Ворон. ун-та, 2003. – С. 102–117.
31. Черних Л. А. Проблеми вивчення первісного ремесла в археології (соціально-історичний аспект): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.04 / Ін-т археол. НАНУ. – К., 1997. – 24 с.
32. Черных Е. Н. Metallургические провинции и периодизация эпохи раннего металла на территории СССР / Е. Н. Черных // СА. – 1978. – № 4. – С. 53–82.
33. Корневский С. Н. О металлических топорах майкопской культуры / С. Н. Корневский // СА. – 1974. – № 3. – С. 14–32.
34. Бровендер Ю. М. Производственный комплекс поселения Чэронэ Озеро-III Донецкого горно-металлургического центра эпохи бронзы / Ю. М. Бровендер // Исторические и футурологические аспекты развития горного дела. – Алчевск, 2005. – С. 125–162.
35. Отрощенко В. В. Культурно-господарча ситуація на Півдні Східної Європи в 1600–1200 роках до н.е. / В. В. Отрощенко // Исторические и футурологические аспекты развития горного дела. – Алчевск, 2005. – С. 94–101.
36. Černych L. Spektralanalyse und Metallverarbeitung in den früh- und mittelbronzezeitlichen Kulturen der ukrainischen Steppe als Forschungsproblem / L. Černych // Eurasia Antiqua. – 2003. – Bd. 9. – S. 27–62.
37. Бровендер Ю. М. Черты степановского типа бережновско-маевской срубной культуры в материалах памятников Картамышского археологического микрорайона / Ю. М. Бровендер // ПГА: матер. III-го Картамиського польового археологічного семінару. – Алчевськ, 2006. – С. 30–37.
38. Бровендер Ю. М. Техногенный участок рудника Чэронэ озеро-I Картамышского археологического микрорайона / Ю. М. Бровендер // ПГА: матер. V-го Картамиського польового археологічного семінару. – Алчевськ, 2007. – С. 33–68.
39. Литвиненко Р. А. Погребения КМК с производственным инвентарем / Р. А. Литвиненко // Проблемы изучения катакомбной культурно-исторической общности (ККИО) и культурно-исторической общности многоваликовой керамики (КИОМК). – Запорожье, 1998. – С. 97–105.
40. Берестнев С. И. Восточноукраинская лесостепь в эпоху средней и поздней бронзы (II тыс. до н.э.) / С. И. Берестнев. – Харьков: ПФ Амет, 2001. – 264 с.
41. Литвиненко Р. О. До проблеми металовиробництва культури Бабине / Р. О. Литвиненко // ПГА: матер. II міжнар. Картамиського польового археолог. семінару. – Алчевськ: Вид-во ДонДТУ, 2005. – С. 119–125.
42. Ковалева И. Ф. Север Степного Поднепровья в среднем бронзовом веке / И. Ф. Ковалева. – Днепропетровск: Изд-во Днепр. ун-та, 1981. – 78 с.
43. Ключко В. І. Озброєння та військова справа давнього населення України (5000–900 рр. до Р.Х.) / В. І. Ключко. – К.: АртЕк, 2006. – 338 с.

44. Ковалева И. Ф. Археологические исследования в зоне строительства оросительной системы учхоза «Самарский» (Днепропетровского сельскохозяйственного института) / [И. Ф. Ковалева, С. С. Волкобой, В. И. Костенко, В. Н. Шалобудов] // Курганские древности Степного Поднепровья III–I тыс. до н.э. – Вып. 2. – Днепропетровск: Изд-во Днепр. ун-та, 1978. – С. 4–31.
45. Литвиненко Р. О. Генеза, розвиток та історична доля культурного кола Бабине / Р. О. Литвиненко // Матеріали та дослідження з археології Східної України. Від неоліту до киммерійців. – Луганськ: Вид-во СХУ, 2009. – № 9. – С. 44–90.
46. Березанская С. С. Усово Озеро. Поселение срубной культуры на Северском Донце / Березанская С. С. – К.: Наук. думка, 1990. – 149 с.
47. Бровендер Ю. М. К вопросу о выделении доно-донецкой производственной зоны металлургии и металлообработки в эпоху поздней бронзы (Донецкий ареал) / Ю. М. Бровендер // Доба бронзи Доно-Донецького регіону: матер. 3-го Українсько-Російського польового семінару. – К.; Вороніж; Перевальськ, 1997. – С. 6–11.
48. Бровендер Ю. М. Металлургия и металлообработка позднебронзового века в Среднем Подонцовье (по материалам бытовых памятников) / Ю. М. Бровендер // Сборник научных трудов ДГМИ. – Вып. 12. – Алчевск: Изд-во ДГМИ, 2000. – С. 65–74.
49. Литвиненко Р. А. Памятники Северского Донца в системе Доно-Донецкой производственной зоны эпохи поздней бронзы / Р. А. Литвиненко // Доно-Донецкий регион в системе древностей эпохи бронзы Восточноевропейской степи и лесостепи: тез. докл. и материалы конф. – Воронеж, 1996. – Вып. 1. – С. 17–20.
50. Литвиненко Р. О. Обставини і чинники бабинської культурогенези / Р. О. Литвиненко // Вісник Донецького університету. – Серія Б: Гуманітарні науки. – 2007. – № 1–2. – С. 109–116.
51. Бочкарев В. С. Культурогенез и развитие металлопроизводства в эпоху поздней бронзы (по материалам южной части Восточной Европы) / В. С. Бочкарев // Динамика культурных традиций: механизм передачи и формы адаптации. – СПб., 1993. – С. 66–75.
52. Бочкарев В. С. Карпато-дунайский и волго-уральский очаги культурогенеза эпохи бронзы (опыт сравнительной характеристики) / В. С. Бочкарев // Конвергенция и дивергенция в развитии культур эпохи энеолита – бронзы Средней и Восточной Европы. – СПб., 1995. – С. 18–29.
53. Массон В. М. Эпоха древнейших великих степных обществ / В. М. Массон // Археологические вести. – № 5. – СПб., 1998. – С. 259–273; Черных Е. Н. Древняя металлургия Северной Евразии (сейминско-турбинский феномен) / Е. Н. Черных, С. В. Кузьминых. – М.: Наука, 1989. – С. 255–267.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АВЛ	Археология восточноевропейской лесостепи
ДАЗ	Донецкий археологичний збірник
ПГА	Проблеми гірничої археології
СА	Советская археология

Надійшла до редакції 17.10.2011 р.